

انتشارات معمارخانه باغ شهر
memarkhane.com

سرشناسه: پهلوان زاده، لیلا، ۱۳۵۶
 عنوان و نام پدیدآور: یک صد سال صنعت برق اصفهان / لیلا پهلوان زاده؛
 سر ویراستار علمی رسول موسی رضایی؛
 ویراستاران علمی سعید رفسنجانی... [و دیگران]؛
 همکاران گردآوری و تصحیح اطلاعات فصول پنجم تا دهم حسین رضاپور، ابوطالب سلطان العلمایی، رضا نامجو؛
 ویراستار ادبی معمار خانه باغ نظر / بتول حیدری.
 مشخصات نشر: اصفهان: معمار خانه باغ نظر، ۱۳۹۸.
 مشخصات ظاهری: ۶۱۸ ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۳۱۲-۳
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: ویراستاران علمی سعید رفسنجانی، سید تقی عمادی، محمدرضا محقق زاده، محمدحسین نصری، فضل الله وطن خواه،
 یادداشت: این کتاب با حمایت شرکت برق منطقه ای اصفهان به چاپ میرسد.
 موضوع: برق نیرو -- ایران -- اصفهان -- توزیع -- تاریخ
 موضوع: Electric power distribution -- Iran -- Esfahan -- History
 موضوع: برق نیرو -- ایران -- اصفهان -- توزیع
 موضوع: Electric power distribution -- Iran -- Esfahan
 موضوع: برق نیرو -- ایران -- اصفهان
 موضوع: Electric power -- Iran -- Esfahan
 شناسه افزوده: رضاپور، حسین، ۱۳۴۸-
 شناسه افزوده: نامجو، رضا، ۱۳۴۸-
 شناسه افزوده: سلطان العلمایی، ابوطالب، ۱۳۳۰- ویراستار
 شناسه افزوده: رفسنجانی، سعید، ۱۳۴۱-
 شناسه افزوده: موسی رضایی، رسول، ۱۳۴۳- ویراستار
 شناسه افزوده: شرکت برق منطقه ای اصفهان
 رده بندی کنگره: TK ۱۱۹۳
 رده بندی دیویی: ۷۹۳۲.۰۹۵۵۹۳/۳۳۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۶۰۲۵۱۴۵

پدیدآور: لیلا پهلوان زاده / مرکز پژوهشی معماری، شهرسازی و مرمت معمار خانه باغ نظر
 عنوان کتاب: یک صد سال صنعت برق اصفهان (گنجینه فرهنگ آثار معماری ایران ۹)
 سر ویراستار علمی: رسول موسی رضایی
 ویراستاران علمی: آقایان سعید رفسنجانی، سید تقی عمادی، محمدرضا محقق زاده، محمدحسین نصری، فضل الله وطن خواه
 ویراستار ادبی: معمار خانه باغ نظر، خانم بتول حیدری
 همکاران گردآوری و تصحیح اطلاعات فصول پنجم تا دهم: آقایان حسین رضاپور، ابوطالب سلطان العلمایی و رضا نامجو
 ناشر: معمار خانه باغ نظر
 نوبت چاپ: چاپ اول
 تاریخ نشر: ۱۳۹۸
 مشخصات ظاهری: یک جلد، مصور؛ قطع رحلی، ۶۱۸ صفحه
 شمارگان (تیراژ): ۵۰۰ نسخه
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۴۳۱-۲-۳
 صفحه آرایی: معمار خانه باغ نظر
 چاپخانه: نشان سپاهان
 این کتاب با حمایت شرکت برق منطقه ای اصفهان به چاپ رسیده است و کلیه حقوق این اثر متعلق به شرکت برق منطقه ای اصفهان می باشد.
 این اثر مشمول قانون حمایت از مؤلفان، مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هر نوع تکثیر، انتشار یا استفاده از تمامی یا بخشی از اثر
 به شکل فتوکپی، الکترونیکی، ضبط و ذخیره در سیستم های بازیابی و پخش، ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.
 ناشر: اصفهان، خیابان فردوسی، انتهای خیابان شهید موحیدیان (ثریا)، پلاک ۳۱۸، طبقه همکف، کدپستی: ۸۱۴۳۹۵۳۸۱۱
 تلفکس: ۰۹۱۳۹۳۴۲۵۵۱-۳۲۲۳۶۰۰۱ (۰۳۱) همراه: ۰۹۱۳۹۳۴۲۵۵۱
 آدرس ایمیل: memarkhaneh.baghenazar@gmail.com baghshahr.rc.isf@gmail.com
 آدرس سایت: www.memarkhaneh.com

پیکر صفتی بر وقت صفتی

پیکر صفتی
میرزا محمد علی
میرزا محمد علی

انتشارات معارف
www.merfa.com

لیلا بہلوان زاده

سخن مدیر عامل

از زمان پیدایش صنعت برق تا به امروز، این صنعت نقش زیربنایی و مهمی در پیشرفت کشورها داشته است. ایران نیز همگام با دیگر کشورها با بهره‌گیری از مواهب صنعت برق، دستاوردها و موفقیت‌های فراوانی در حوزه‌های مختلف داشته است به گونه‌ای که امروزه دارای رتبه چهاردهم دنیا در تولید برق و سازنده بسیاری از صنایع وابسته به آن است. دستیابی به این جایگاه در سطح جهان مسلماً امری اتفاقی و آسان نبوده است و مدیون تلاش‌های انسان‌های شریفی است که در جای‌جای ایران با تحمل رنج‌های فراوان و با نیت خیرخواهانه، هم‌وطنان خود را از مواهب روز دنیا بهره‌مند کردند و در پیشرفت بسیاری از مهارت‌ها و صنایع و خدمات مختلف نیز تأثیری بسزا نهادند. ورود اولین مولد برق به ایران در سال ۱۲۵۸ شمسی توسط امین‌الملک و پیگیری‌های فراوان افرادی چون محمدحسن و محمدحسین امین‌الضرب، محمدباقر میلانی، قاسم‌خان والی و محمدحسین رئیس‌التجار یزدی برای برق‌دار کردن شهرهای مختلف ایران، حکایت از تلاش بزرگ‌مردان بسیاری در این حوزه دارد. در شهر اصفهان نیز هم‌زمان با آگاهی بخش خصوصی از مزایای صنعت برق، در دهه ۱۳۰۰ فضل‌الله دهش ملقب به عطاء‌الملک که در زمینه نساجی فعالیت می‌کرد، پا در این عرصه نهاد و علاوه بر آنکه اولین قانون برق ایران را با نام «لایحه چراغ‌برق» به مجلس شورای ملی تقدیم کرد و آن را به تصویب رساند، با دریافت امتیاز حق تقدم تأسیس چراغ‌برق اصفهان، ورود این صنعت را به شهر اصفهان با تمام فراز و نشیب‌های آن رقم زد.

در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، شرکت برق منطقه‌ای اصفهان با نگاهی ویژه، ارزش‌نهادن به بزرگان صنعت برق و تجلیل از زحمات این بزرگواران را سرلوحه فعالیت‌های فرهنگی خود قرار داد و در حد بضاعت و امکانات شرکت، برای تدوین و مستندسازی و درج فعالیت‌ها و شرح حال آنان در کارنامه‌های شرکت در سال‌های مختلف اقدامات لازم را انجام داد. اکنون در کتاب حاضر، برای تکمیل اطلاعات قبلی و ارائه اطلاعات جدیدتر و کامل‌تر با استفاده از منابع مختلف اطلاعاتی سازمان‌ها و مراکز مختلف تلاش شده است تا با به تصویر کشیدن تلاش حدود یک‌صدساله پیشگامان این صنعت در اصفهان، نسل‌های امروز و فردا با سیر تحولی آن پیش از آن که به فراموشی سپرده شود آشنا شوند.

در تهیه مستندات این اثر، بزرگوارانی همکاری داشته‌اند که سپاس از آنها را بر خود فرض می‌دانم اما برای پرهیز از تطویل کلام، فقط به ذکر نام عزیزانی بستنده می‌کنم که با تشکیل جلسات متعدد، بیش از دو سال از وقت و عمر گرانبهای خود را صرف این موضوع کرده‌اند؛ پیش از همه، سرکار خانم دکتر لیلا پهلوان‌زاده که اگر دقت و تخصص و سلیقه شایسته ایشان نبود، این کتاب به این قدر و منزلت نبود و همکاران عزیزم برادران رضا نامجو، ابوطالب سلطان‌العلمایی، سید تقی عمادی (که در تهیه زندگی‌نامه پیشگامان و مدیران عامل شرکت برق منطقه‌ای اصفهان نقش مؤثری داشته است)، سعید رفسنجانی، حسین رضاپور و فضل‌الله وطن‌خواه.

در پایان، ضمن گرامی‌داشت یاد شهید، سپاس از بزرگواران و عزیزان مؤثر در تمام ادوار احداث و توسعه این صنعت زیربنایی و آرزوی رحمت الهی برای عزیزانی که اکنون در قید حیات نیستند و آرزوی سلامتی برای ایثارگران و جانبازان عزیز، از استادان و بزرگواران این حوزه درخواست دارم اشکالات و نقایص این مجموعه را به طریق مقتضی به دبیرخانه کارگروه تدوین این کتاب واقع در روابط عمومی شرکت برق منطقه‌ای اصفهان منعکس کنند.

رسول موسی رضایی

مدیرعامل شرکت برق منطقه‌ای اصفهان

اصفهان، ۱۳۹۸

سپاسگزاری

در تهیه مستندات تاریخی صنعت برق استان اصفهان که در این کتاب بخشی از آنها به رشته تحریر درآمده است، بخش‌های اداری و بزرگوارانی همکاری داشته‌اند که سپاس از آنها را بر خود فرض می‌دانیم؛ از جمله بخش‌های مختلف اداری و فنی شرکت برق منطقه‌ای اصفهان شامل معاونت‌های بهره‌برداری، برنامه‌ریزی و تحقیقات، مالی و پشتیبانی، طرح و توسعه، منابع انسانی و دفاتر روابط عمومی، حقوقی و رسیدگی به شکایات، حراست و امور محرمانه؛ همچنین بایگانی دبیرخانه سندیکای نیروگاه‌های ایران؛ دفاتر روابط عمومی شرکت‌های توزیع برق در استان‌های اصفهان و چهارمحال و بختیاری، دفاتر روابط عمومی شرکت‌های تولید برق در استان اصفهان؛ همکاران سازمان اسناد و کتابخانه ملی در اصفهان؛ آقای هوشنگ دهش؛ پیشکسوتان صنعت برق اصفهان از جمله آقایان عبدالرحیم ایزدی، غلامحسین خلیلی، محمود روناسی، سیدمهدی سلجوقی، مصطفی شرکت‌قناد، رسول عاصمی، ابوالقاسم عبداللهی، فریبرز کیارسی، حسن ناظم‌زاده، محمدرضا محقق‌زاده اصل و علی رفیعی و همکاران شاغل در شرکت: آقایان علی اسلامی، محمدحسین نصری، رضا عارضی و سید امیراعلاجدی.

انتشارات معمارخانه باغ شهر

memarkhane.com

سخن پدید آورنده

در پی ظهور انقلاب صنعتی در اواسط قرن هیجدهم میلادی، جهان به یکباره دستخوش تحولات فراوانی شد که بر تمام ارکان و شیوه زندگی مردم تأثیر نهاد. تحولات و نوآوری در سیستم‌های حمل و نقل، شیوه و الگوی ساخت بناها، نحوه ارتباطات و سیستم‌های اطلاع‌رسانی، شکل‌گیری کارخانه‌ها و کارگاه‌های متعدد با کاربری‌های مختلف و دهها نمونه دیگر، نمونه‌هایی از تأثیرات این انقلاب هستند که به تدریج در تمام کشورهای جهان به منصفه ظهور رسیدند. نوآوری در سیستم‌های تولید انرژی و به ویژه تولید برق نیز یکی از دستاوردهای مهم این انقلاب به شمار می‌آید؛ در واقع، اگرچه دستیابی به مواهب انقلاب صنعتی آرزوی کشورهای مختلف بود لیکن بهره‌گیری از انرژی برق و به ویژه کارکرد روشنائی آن که سرزمین‌ها و زندگی ساکنان آنها را همانند روز روشنائی می‌بخشید، در جایگاه ویژه‌ای قرار داشت. اگرچه بنابر اسناد و مدارک موجود، از قرن‌ها پیش از انقلاب صنعتی، تولید برق آرزوی پژوهشگران و دانشمندان مختلف بود لیکن در نهایت، در سال ۱۸۷۹ میلادی و با تولید لامپ حرارتی رشته‌ای توسط توماس ادیسون، عصر الکتریسیته یا نور آغاز شد و این افتخار با نام و یاد ادیسون همراه گردید.

دستیابی به انرژی برق در ایران در عصر قاجار و به ویژه توسط بخش خصوصی ممکن شد و در اکثر شهرهای مهم ایران، بزرگمردانی همچون امین‌الملک، خاندان امین‌الضرب و خاندان میلانی برای برخورداری مردمان دیار خود از این موهبت همت گماشتند. اگرچه امروزه اختلاف‌نظرهایی درباره نخستین فرد واردکننده صنعت برق به ایران وجود دارد لیکن مسلماً آنچه مهم است تلاش‌های صورت‌پذیرفته برای روشنائی بخشی به شهرها و رقم‌زدن آینده‌ای بهتر و به ارمغان آوردن رفاهی بیشتر برای مردم ایران است.

در اصفهان در دهه ۱۳۰۰ شمسی، فضل‌الله دهش ملقب به عطاءالملک، بزرگمردی بود که پس از کسب تجربه در برپایی کارخانه نساجی وطن اصفهان (سومین کارخانه نساجی ایران)، پا به عرصه صنعت برق نهاد و علاوه بر تقدیم اولین قانون برق ایران به نام «لایحه چراغ‌برق» به مجلس شورای ملی و دریافت امتیاز حق تقدم تأسیس چراغ‌برق اصفهان، پایه‌گذار این صنعت در شهر اصفهان شد. تلاش‌ها و اقدامات اولیه دهش که کاری بس بزرگ در زمانه و عصر خویش به شمار می‌آمد و همچنین پیگیری و تداوم این تلاش‌ها توسط افراد و نهادهای دولتی و خصوصی مختلف تا امروز، حکایتی جالب و آموزنده است که باید به عنوان بخشی مهم از پیشینه اصفهان محفوظ نگاه داشته شود. با وجود اهمیت این مسئله، تاکنون تحقیق گسترده و مستندی درباره صنعت برق اصفهان بر پایه اسناد و مدارک معتبر انجام پذیرفته است. اگرچه کتاب‌های بالارزشی همچون «تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران» نوشته حسین محبوبی اردکانی در سال ۱۳۶۸، کتاب «تاریخ یکصد سال صنعت برق ایران» نوشته محمداسماعیل بانکیان تبریزی در سال ۱۳۸۳ و کتاب «صنعت برق ایران در آئینه تاریخ» نوشته محمدصادق حامد و منوچهر حبیبی در سال ۱۳۸۴ و کتاب‌ها و مقالاتی از این نوع، پیشینه ورود صنعت برق را در ایران به تصویر کشیده‌اند لیکن به دلیل بررسی اجمالی پیشینه این صنعت در هر شهر به ویژه اصفهان، تمام تلاش‌های صورت‌پذیرفته در انجام این مهم بازگو نشده است و به همین سبب، انجام پژوهشی گسترده و بر پایه مستندات تاریخی و علمی اهمیتی دوچندان داشت.

در این راستا در اواخر سال ۱۳۹۵ با طرح اهمیت این موضوع در شرکت برق منطقه‌ای اصفهان، در اوایل سال ۱۳۹۶ مستندنگاری پیشینه صنعت برق اصفهان به «مرکز پژوهشی معماری و شهرسازی معمارخانه باغ نظر» محول شد. در ابتدای امر، با وجود تجارب این مرکز در انجام این نوع پژوهش‌ها، پیشینی میزان گستردگی و پراکندگی اطلاعات موجود ممکن نبود و همین امر بر سختی کار می‌افزود. تهیه اسناد موجود در آرشیو سازمان اسناد و کتابخانه ملی

جمهوری اسلامی که به دلیل تعداد زیاد صفحات اسناد و زمانبر بودن اسکن آنها ماهها به طول انجامید، تهیه بخشی از اسناد از موسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، کتابخانه مجلس شورای اسلامی، آرشیوهای شخصی، آلبوم خانه کاخ گلستان تهران، آلبوم خانه سلطنتی کاخ موزه سعدآباد و بسیاری از منابع اطلاعاتی دیگر از یک طرف و بازخوانی تمام این اسناد و مدارک از طرف دیگر، به سرانجام رسیدن این پژوهش را بسیار طولانی کرد. بازخوانی اسناد متعلق به دوران قاجار و بخشی از دوران پهلوی اول، پژوهش درباره تعارضهای موجود در برخی اسناد و تلاش برای بازخوانی اسناد دیگر شهرهای پیشرو در این صنعت نظیر تهران، مشهد، رشت و تبریز برای ارائه مطالبی مستند توسط پژوهشگران این مرکز و همچنین تبدیل گزیدههای اندک لیکن مهم از این اسناد به منابع اطلاعاتی قابل چاپ در کتاب، بخشی از اقدامات صورت پذیرفته در این راستا بود.

گردآوری اخبار مندرج در روزنامه‌های مختلف و استخراج گزیده‌های از اخبار مرتبط با صنعت برق اصفهان، بخش دیگر این پژوهش بود. به دلیل نمایه‌نشدن روزنامه‌های مهم شهر اصفهان (که انجام‌نشدن آن تا به حال توسط متولیان و مسئولان مربوط جای بسی تعجب دارد)، لازمه انجام این بخش پژوهش، ورق زدن صفحه‌به‌صفحه صدها شماره از روزنامه‌های موجود در آرشیوهای کتابخانه دانشگاه اصفهان، کتابخانه ابنمسکویه و کتابخانه صائب و سایر مراکز بود که پژوهشگران مرکز را ماه‌ها مشغول خود کرد.

استخراج اطلاعات از اسناد موجود در بایگانی شرکت برق منطقه‌ای اصفهان و کارنامه‌های مختلف آمار و اطلاعات برق، گردآوری تصاویر موجود در بایگانی این شرکت و بایگانی برخی دیگر از شرکت‌های مرتبط، از دیگر اقدامات تهیه و نگارش این کتاب بود. مصاحبه با بزرگان و پیشکسوتان صنعت برق اصفهان که به همت کارشناسان دفتر روابط عمومی شرکت برق منطقه‌ای اصفهان انجام پذیرفت و در اختیار این مرکز قرار گرفت نیز بسیار مثمر ثمر بود. بخش مهمی از مستندنگاری این پژوهش، بازسازی تصویری کارخانه برق اصفهان در سه دوره تاریخی ۱۳۳۵، ۱۳۴۸ و ۱۳۵۴ بود که با صرف وقت، هزینه و دقت فراوان و بر پایه مصاحبه با مطلعان، تصاویر هوایی قدیمی ادوار مزبور و تعدادی اندک از تصاویر قدیمی برجای مانده انجام شد تا به درک بهتر خوانندگان این کتاب از مشخصات این کارخانه یاری رساند.

کوتاه سخن آنکه در کتاب حاضر سعی شده است با گردآوری اسناد و منابع مهم تاریخی که برخی از آنها برای نخستین بار منتشر می‌شوند، مجموعه‌ای درخور و شایسته تدوین شود تا نمایانگر تلاش بزرگمردانی همچون دهش و دیگر افرادی باشد که با وجود همه انتقادات، برای روشنایی بخشی به اصفهان فعالیت کرده‌اند.

همانند هر پژوهش دیگری، این پژوهش نیز فرازونشیب‌های فراوانی داشت و خاطرات تلخ و شیرین کارشکنی‌ها و پیروزی‌ها بخشی لاینفک از آن بود اما آنچه مهم است به بار نشستن این تلاش‌هاست که ماحصل کار گروهی همراه و همیار بوده است؛ بر این اساس، لازم است از تمام کسانی که در به ثمر رسیدن این کتاب همکاری کردند سپاسگزاری کنم:

– آقای مهندس رسول موسی‌رضایی، مدیر عامل شرکت برق منطقه‌ای اصفهان، که نحوه برخورد و احترام صادقانه ایشان با این مرکز، بر تعهد این مرکز به صرف دقت فراوان افزود و انجام مواردی حتی خارج از موارد مندرج در تفاهم‌نامه راقم زد.

– همکاران اداره برق منطقه‌ای اصفهان: آقایان حسین رضاپور، ابوطالب سلطان‌العلمایی و رضا نامجو که در خلال

دو سال گذشته، بدون دریافت هرگونه هزینه و به دور از خودنمایی، با نهایت دقت و حوصله به نکات و اشکالات متعدد مطرح شده توسط ویراستار محترم کتاب پاسخ دادند و مسلماً بخش اعظم دقت اطلاعات تهیه شده در این کتاب، مدیون زحمات آنان است؛ همچنین آقایان محمدحسین نصری، حسن ناظم زاده، محمدرضا محقق زاده اصل، فضل الله وطن خواه، رضا عارضی، علیرضا عزیز، محمد فقیهی و محمود روناسی و خانم‌ها سحر سلیمی بنی، پروانه کفیل و اطهر محمدی.

- همکاران مرکز:

- خانم دکتر بتول حیدری، ویراستار محترم مرکز که با صبر و حوصله فراوان متن کتاب را اصلاح کردند.
- خانم مریم اکبری که مسئولیت استخراج اطلاعات مرتبط با برق از خلال روزنامه‌های مختلف بر عهده ایشان بود و این کار تقریباً بیش از یک سال به طول انجامید.
- خانم‌ها مهندس پرستو جعفری و زهرا افشارنژاد که مسئولیت اصلاح اسناد و اطلاعات مندرج در کتاب، امور گرافیکی و صفحه‌آرایی بر عهده آنها بود.
- آقایان امید توکل و امیر آزادیان و همچنین آقای علیرضا فتاحی که به ترتیب در تصویربرداری هوایی و تهیه تصاویر بازسازی شده کارخانه برق کمک‌های شایانی کردند.
- همکاران سازمان اسناد و کتابخانه ملی در اصفهان: آقایان دکتر مسعود کثیری، علی اکبر نادری، احمد شریفی و خانم‌ها مهناز رحیمی، زهره زجاجی و مولود ستوده.
- همکاران سازمان اسناد و کتابخانه ملی در تهران: خانم‌ها رقیه شکری، اعظم فلاح، هما قاضی و لیلا مرادعلیان.
- خانم نیلوفر مجلسی، مترجم محترم.
- و به فرجام، خانواده‌ام که در مدت دو سال تحقیق مستمر و تهیه مستندات این کتاب، با من نهایت همکاری را داشتند.

لیلا پهلوان زاده

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)

زمستان ۱۳۹۸